

Wyrok z dnia 8 grudnia 2000 r.

II UKN 128/00

Zaniechanie wezwania pracowników do udziału w sprawie przez sąd rozpoznający odwołanie pracodawcy od decyzji ustalającej składki na ich ubezpieczenie społeczne, powoduje nieważność postępowania (art. 379 pkt 5 w związku 477¹¹ § 2 KPC).

Przewodniczący SSN Beata Gudowska (sprawozdawca), Sędziowie SN:
Jadwiga Skibińska-Adamowicz, Maria Tyszel.

Sąd Najwyższy, po rozpoznaniu w dniu 8 grudnia 2000 r. sprawy z wniosku „P.-P.” Spółki z ograniczoną odpowiedzialnością w O. przeciwko Zakładowi Ubezpieczeń Społecznych-Oddziałowi w O. o ustalenie nieistnienia obowiązku ubezpieczenia społecznego, na skutek kasacji wnioskodawcy od wyroku Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 16 grudnia 1999 r. [...]

u c h y l i ł zaskarżony wyrok oraz wyrok Sądu Okręgowego w Olsztynie z dnia 18 lutego 1999 r. [...] i przekazał sprawę Sądowi pierwszej instancji do ponownego rozpoznania, pozostawiając temu Sądowi orzeczenie o kosztach postępowania kasacyjnego.

U z a s a d n i e n i e

Zakład Ubezpieczeń Społecznych-Oddział w Olsztynie ustalił w wyniku kontroli, że Spółka z o.o. P.-P. w O., w okresie od marca 1995 r. do grudnia 1996 r., opierając się na umowach o dzieło zawieranych z własnymi pracownikami - zatrudnionymi przy podstawowej działalności polegającej na produkcji oraz sprzedaży detalicznej pieczywa - powierzała im wykonanie prac produkcyjnych, porządkowych lub związanych z akwizycją i sprzedażą. Umowy te były wykonywane przez pracowników w ten sposób, że przez 4 godziny dziennie świadczyli czynności wynikające z umowy o pracę, a w pozostałych godzinach, przypadających na pracę trzymianową, wykonywali takie same lub inne prace nadzorowane, ale wynikające już z umów o

dzieło. Organ ubezpieczeń społecznych stwierdził również, że umowy o dzieło zawierane przez spółkę również z innymi osobami, nie pozostającymi z nią w stosunku pracy, należało ocenić jako zlecenie. Decyzją z dnia 23 maja 1997 r. organ ubezpieczeń społecznych wymierzył składki na ubezpieczenie społeczne, Fundusz Pracy oraz Fundusz Gwarantowanych Świadczeń Pracowniczych w kwocie 338.695,01 zł z odsetkami, traktując - na podstawie art. 2 ust. 3 ustawy z dnia 19 grudnia 1975 r. o ubezpieczeniu społecznym osób wykonujących pracę na podstawie umowy agencyjnej lub umowy zlecenia (jednolity tekst: Dz.U. z 1995 r. Nr 65, poz. 333 ze zm.) - dochód z umowy o świadczenie usług na rzecz zakładu pracy jako wynagrodzenie pracowników.

Wyrokiem z dnia 18 lutego 1999 r. Sąd Wojewódzki-Sąd Pracy i Ubezpieczeń Społecznych w Olsztynie oddalił odwołanie. Oceniając treść umów i sposób ich wykonywania, Sąd pierwszej instancji uznał, że nie są one umowami rezultatu w pojęciu art. 627 KC, lecz - charakterystycznym dla umowy o pracę - wykonaniem czynności według wskazówek i poleceń pracodawcy, pod jego nadzorem, przy przestrzeganiu dyscypliny pracy i w rytmie pracy zmianowej. Jako podstawę prawną rozstrzygnięcia Sąd powołał więc przepis art. 4 ust. 1 ustawy z dnia 25 listopada 1986 r. o organizacji i finansowaniu ubezpieczeń społecznych (jednolity tekst: Dz.U. z 1989 r. Nr 25, poz. 137 ze zm.), zaś w odniesieniu do osób, z którymi spółka nie zawierała umów o pracę, a tylko umowy o dzieło - art. 1 ustawy z dnia 19 grudnia 1975 r. o ubezpieczeniu społecznym osób wykonujących pracę na podstawie umowy agencyjnej lub umowy zlecenia.

W apelacji od tego wyroku spółka P.-P. zarzuciła naruszenie art. 477¹¹ KPC przez niewezwanie do udziału w sprawie osób zainteresowanych, których dotyczyła zaskarżona decyzja, jako skutkujące nieważnością postępowania.

Sąd Apelacyjny w Warszawie uznał wszystkie zarzuty apelacji za bezzasadne i oddalił ją wyrokiem z dnia 16 grudnia 1999 r.

W kasacji wniesionej przez spółkę powtórzony został zarzut nieważności postępowania z powodu uchybienia przepisowi art. 477¹¹ § 2 KPC i pozbawienia pracowników, których wynagrodzenie zostało objęte składką, możliwości obrony swych praw przed Sądem drugiej instancji. Skarżąca powołała się ponadto na naruszenie przepisów art. 477^{14a}, art. 217 § 1, art. 224 § 1 i art. 233 § 1 w związku z art. 382 KPC oraz art. 232 KPC. W ramach podstawy naruszenia prawa materialnego skarżący podniósł naruszenie przepisów art. 353¹ KC oraz art. 627 KC.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Na tle podniesionej w kasacji przesłanki nieważności postępowania należy rozważyć dwie kwestie: pierwszą, czy pracownicy ubezpieczonego, nie wymienieni w decyzji o ustaleniu składki na ubezpieczenie społeczne, byli stroną postępowania w pojęciu art. 477¹¹ § 1 KPC, i drugą, czy ich niewezwanie do procesu w charakterze strony, na zasadzie art. 477¹¹ § 2 KPC, było równoznaczne z pozbawieniem ich możliwości obrony praw w pojęciu art. 379 pkt 5 KPC.

W art. 477¹¹ § 1 KPC ustawodawca określił strony postępowania w sprawach z zakresu ubezpieczeń społecznych jako ubezpieczonego, inną osobę, której praw dotyczy zaskarżona decyzja, oraz zainteresowanego. Określenia te nie są całkiem jasne, a także ujawniają pewne niedopasowanie do przyjętej w postępowaniu procesowym w sprawach cywilnych zasady dwu stron procesu - powoda i pozwanego. Wstępnie należy stwierdzić, że przytoczony przepis nie przewiduje większej liczby stron niż dwie, jak też nie decyduje o ułożeniu ich interesów podobnie do uczestników w postępowaniu nieprocesowym, a stanowi tylko o tym, że po jednej (aktywnej) stronie procesu mogą występować różne podmioty. Wynika to z odrębności postępowania w sporach z zakresu ubezpieczenia społecznego, wywodzącej się stąd, że poprzednio postępowanie to toczyło się najpierw przed szczególnymi sądami administracyjnymi, a następnie przed szczególnymi sądami ubezpieczeń społecznych. Przepisy działu III księgi pierwszej Kodeksu postępowania cywilnego, wprowadzone ustawą z dnia 18 kwietnia 1985 r. (Dz.U. Nr 20, poz. 86), dotyczące postępowania przed sądami okręgowymi jako sądami pierwszej instancji, stanowią więc kontynuację regulacji zawartych najpierw w ustawie z dnia 28 lipca 1939 r. - Prawo o sądach ubezpieczeń społecznych (Dz.U. Nr 71, poz. 456, jednolity tekst: Dz.U. z 1961 r. Nr 41, poz. 215 ze zm.), a następnie w ustawie z dnia 24 października 1974 r. o sądach pracy i ubezpieczeń społecznych (Dz.U. Nr 39, poz. 231 ze zm.).

Geneza przepisów regulujących sądowe postępowanie w sprawach o świadczenia z ubezpieczenia społecznego implikuje ujęcie legitymacji do odwołania się od decyzji (poprzednio zwanego skargą) na podstawie naruszenia praw podmiotowych. W art. 107 ustawy z 1939 r. ustawodawca bowiem precyzował, że do zaskarżenia decyzji uprawniony jest każdy, kto twierdzi, że decyzja ta narusza jego prawa lub obciąża obowiązkiem bez podstawy prawnej, a w art. 106 tej ustawy wskazywał, że ta-

kie uprawnienie nadaje podmiotowi stosunków ubezpieczenia społecznego status skarżącego, czyli strony w postępowaniu przeciwko instytucji pozwanej. Naruszenie prawa lub obciążenie obowiązkiem legitymowało, w myśl tych przepisów, do udziału w postępowaniu również "przyzwanego", którym był "ten, czyje prawa i obowiązki zależały od rozstrzygnięcia sporu" (por. art. 110 ustawy z 1939 r.).

W art. 77 § 1 ustawy z 1974 r. jako strony wskazane zostały: osoba, której praw i obowiązków dotyczy zaskarżona decyzja, organ rentowy oraz zainteresowany. Doszło tu do zmiany terminologicznej, wprowadzającej pewien nieład, bowiem tradycyjnie zainteresowanym (interesowanym) według ustaw ubezpieczeniowych był ten, kto mógł wystąpić z wnioskiem o przyznanie świadczeń z ubezpieczenia społecznego i kto brał udział w postępowaniu ubezpieczeniowym, a w każdym razie ten, komu miało być przyznane prawo do świadczeń. Proste porównanie statusu zainteresowanego, którego prawa i obowiązki zależały od rozstrzygnięcia sprawy i którego należało wezwać do postępowania, z sytuacją przyzwanego (w jednolitym tekście ustawy z 1939 r. opisanego w art. 95 i 99) unaocznia tak daleko idące ich podobieństwo, że zmianę tę uzasadniała tylko potrzeba odróżnienia instytucji zainteresowanego od przyzwanego w rozumieniu art. 84 i 85 KPC. Chodziło także o wykazanie identyczności statusu zainteresowanego i przyzwanego w znaczeniu nadawanym mu przez ustawy o sądach ubezpieczeń społecznych, jako strony, która uczestniczy w postępowaniu z mocy samej ustawy, niezależnie od woli pozostałych stron, nie przystępującej do jednej ze stron i nie krępowanej jej działaniami.

Zmienioną nazwą tego uczestnika procesu objęta zostały materialna i formalna podstawa jego występowania w procesie. Wobec tego, że w Kodeksie postępowania cywilnego nie przejęto przepisu o brzmieniu podobnym do art. 96 ustawy z 1974 r., upoważniającego do zaskarżenia decyzji przez każdego, kto twierdzi, że decyzja narusza jego prawa lub obciąża obowiązkiem bez podstawy prawnej, ani też nie ma zastosowania przepis art. 28 KPA, należy przyjąć, że kontrola legitymacji procesowej czynnej dokonywana jest na etapie postępowania administracyjnego, zaś interes wniesienia skargi w sprawie z zakresu ubezpieczeń społecznych wyrażony został w określeniu stron postępowania sądowego, czyli podmiotów uprawnionych do występowania w sprawie zarówno jako jej inicjatorzy, jak i osoby wstępujące do toczącego się procesu. W sporze o świadczenia z ubezpieczenia społecznego wnoszący odwołanie od decyzji organu rentowego (art. 477⁸ KPC), będący także tym, kto ubiegał się o świadczenie lub ustalenie prawa, nazywany jest ubezpieczonym (art.

476 § 5 pkt 2 KPC) i traktowany jak powód. Zamiast niego mogą wnieść odwołanie “inne osoby, których praw dotyczy zaskarżona decyzja”, nie będące ubezpieczonymi w znaczeniu formalnym, gdyż nie są inicjatorami postępowania (rentowego), lecz tymi, wobec których organ rentowy wydał decyzję bez ich wniosku (z urzędu, na wniosek pracodawcy, w wyniku kontroli uprawnień) dlatego, że byli ubezpieczonymi (dawniej - zainteresowanymi) w znaczeniu materialnoprawnym. Obok tych osób stroną procesu może być “zainteresowany”. Nie jest on wymieniony w decyzji organu rentowego, lecz decyzja - skierowana do podmiotów poprzednio wymienionych - wpływa swoją treścią również na jego prawa lub obowiązki, a więc ma on interes prawny w uzyskaniu konkretnego orzeczenia sądowego.

Zainteresowany, jako osoba, która w postępowaniu rentowym nie występowała w charakterze strony i wobec której nie została wydana decyzja, ma nie tylko możliwość wstąpienia do procesu toczącego się z inicjatywy innych stron stosunku ubezpieczenia społecznego, ale również możliwość wniesienia odwołania. Jego uprawnienie wynika zarówno z pozostawania w kręgu uprawnionych (ubezpieczonych), jak i z nadanego mu charakteru strony procesu; opiera się na wspólnym z innymi ubezpieczonymi prawie, które jeszcze nie zostało ustalone, w związku z czym jego pozycja w procesie polega na współuczestnictwie materialnym (por. art. 72 § 1 KPC).

Spory rozstrzygane w postępowaniu w sprawach z ubezpieczenia społecznego wynikają ze stosunku prawnego opierającego się na relacji między organem ubezpieczeń społecznych, ubezpieczonym i pracodawcą, konstruowanej wokół publicznoprawnej instytucji finansowania i redystrybucji świadczeń z ubezpieczenia społecznego, która to więź powstaje z mocy prawa, automatycznie i niezależnie od woli jej stron. W postępowaniu w sprawach z zakresu ubezpieczeń społecznych powinny więc w interesie ogólnym brać udział wszystkie strony tego stosunku. Powinność taka wynika wprost z przepisu art. 477¹¹ § 2 KPC, nakazującego sądowi brać pod uwagę interes także tego z podmiotów stosunku ubezpieczenia społecznego, który ma tylko potencjalne warunki, by stać się stroną procesu w sensie formalnym. Przepis ten bowiem nakazuje sądowi działanie z urzędu i, przez wezwanie zainteresowanego, spowodowanie jego przystąpienia do procesu (jeżeli nie uczynił tego organ rentowy). Udział zainteresowanego w sprawie jest dyktowany ustawowymi przesłankami posiadania praw lub obciążeń, które należy uwzględnić z powodu solidarnego rozłożenia ciężaru kosztów ubezpieczenia i redystrybucji składek wewnątrz

zbiorowości ubezpieczonych na zasadach określonych w przepisach materialnego prawa ubezpieczeń społecznych. Inny ma więc skutek ukształtowanie tego stosunku ubezpieczenia społecznego w drodze orzeczenia sądowego podjętego w nowym procesie, wszczętym bez ograniczeń wynikających z art. 365 i 366 KPC. Należy zatem rozumieć, że stronami postępowania przed sądem rozpoznającym sprawę z zakresu ubezpieczeń społecznych są (w znaczeniu muszą być) wszystkie podmioty materialnego stosunku ubezpieczenia społecznego, czyli osoby wymienione w art. 477¹¹ KPC.

Przenosząc powyższe ogólne twierdzenia na grunt niniejszej sprawy, trzeba stwierdzić, że nie wymienieni imiennie w decyzji składkowej pracownicy lub zleceniobiorcy, o których wynagrodzeniach jest mowa w tej decyzji, są podmiotami stosunku ubezpieczenia społecznego powstałego w związku z ich zatrudnieniem. Decyzja będąca przedmiotem sporu dotyczyła ustalenia składki na ich ubezpieczenie społeczne, a więc kwestii o istotnym znaczeniu w sferze prawa i wysokości ich świadczeń z ubezpieczenia społecznego, zatem ich praw w takim sensie, o jakim mowa w art. 477¹¹ § 1 KPC.

Pracownicy ci, jako strona w znaczeniu materialnym, mają uczestniczyć w procesie, a Sąd uczestnictwo to powinien był im zapewnić przez zawiadomienie w trybie art. 477¹¹ § 2 KPC. Nie czyniąc tego stworzył sytuację, w której nie mogli stać się stronami przez uczestniczenie w postępowaniu, czyli stronami w znaczeniu formalnym, a przez to pozbawił ich możliwości obrony swych praw. Zaniechanie tego obowiązku przez Sąd Okręgowy - Sąd Pracy i Ubezpieczeń Społecznych, rozpoznający odwołanie pracodawcy od decyzji ustalającej składkę na ubezpieczenie społeczne pracowników, tego obowiązku powoduje, że jego postępowanie dotknięte jest nieważnością (art. 477¹¹ § 1 KPC w związku z art. 379 pkt 5 KPC; por. też wyroki Sądu Najwyższego z dnia 27 lutego 1991 r., II URN 130/90, OSNCP 1992 z. 9, poz. 168 i z dnia 3 października 1996 r., II URN 36/96, OSNAPiUS 1997 nr 9, poz. 156 oraz uchwałę Sądu Najwyższego z dnia 29 lipca 1998 r., III ZP 20/98 OSNAPiUS 1998 nr 23, poz. 690).

W tym więc znaczeniu, skutek nieważności postępowania w sprawach z zakresu ubezpieczeń społecznych - dyktowany ich specyfiką - sięga głębiej niż w postępowaniu procesowym "zwykłym".

Skoro więc Sąd Apelacyjny nie stwierdził nieważności postępowania Sądu pierwszej instancji, Sąd Najwyższy orzekł zgodnie z art. 477¹¹ § 2 w związku z art.

379 pkt 5 KPC, jak w wyroku.

=====